

ירמיהו מ"א

1. רד"ק א'

(א) ויהי בחדש השביעי - כמו מחר חדש ובר"ה נהרג גדליה בן אחיקם וקבעו התענית במוצאי ר"ה מפני שהוא י"ט:

2. רמב"ם תענית ה', ב'

(ב) ואלו הן יום שלישי בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם ונכבית גחלת ישראל הנשארה וסיבב להתם גלותן.

3. ר"ה י"ח:

צום השביעי זה שלשה בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם ומי הרגו ישמעאל בן נתניה הרגו ללמדך ששקולה מיתתן של צדיקים כשריפת בית אלהינו ואמאי קרי ליה שביעי שביעי לחדשים.

מהרש"א שם

צום השביעי זה ג' בתשרי כו'. שהיה בחדש השביעי מפורש בקרא בסוף ספר מלכים גם בספר ירמיה אבל שהיה בג' בו אינו מפורש שם בקרא ואפשר שהיה קבלה בידם כן:

ומי הרגו ישמעאל בן כו'. ר"ל שלא יקשה לך כיון דמיתת צדיקים שקולה כו' כדמסיק מדחשיב ליה בהנך צומות ולכך קבעו בו צום א"כ גם בשאר צדיקים שמתו יקבעו בו צום וא"כ אין לך יום בשנה שלא יהיה בו צום שמת בו צדיק וקאמר דע"כ יצא יום הריגת גדליה מן הכלל לפי שהרגו ישמעאל בן נתניה שעל ידי כן יצאו כל העם מא"י למצרים ועברו על נבואת ירמיה כמפורש בקרא ומכל מקום כיון דחשיב האי צום דהריגת גדליה בהדי הנך צומות דחורבן הבית למדנו ששקולה מיתת צדיקים כו' אלא דא"א לקבוע צום על כל מיתת צדיקים כמ"ש לעיל ועוד יש לכוון בזה לפי שזה נעשה בי ימי תשובה והיה לו לישמעאל שהרגו להתעורר בתשובה והוא לא היה חושש בכך והוסיף צרה לישראל בהריגתו לגדליה שהיה (הצלה) [הצרה] לכלל ישראל כמפורש בירמיה וע"ז אמר הכתוב יחינו מיומים גוי' לפי שבימים אלו אנו מתפללים על החיים ע"כ אמר יחינו מיומים דהיינו בב' ימים ראשונים מימי התשובה שמתפללים על החיים אבל ביום הג' מימי התשובה שבו נהרג גדליה שהיה לנו נפילה בו ביום יש לנו לדאוג ביותר ולבקש רחמי שמיא בתרתי דהיינו שיקיימנו מאותה נפילה וגם שנחיה שיגזור עלינו חיים:

4. אב"ע זכריה ח', י"ט

וצום השביעי אין כתוב מספר ימי החדש והחולקי' אמרו כי הוא יום שהתענו בסוף חג הסוכות בעזרא והם תועים כי אז התענו בעבור מעל הגולה ואין שם כתוב כי רע בא על ישראל בחדש השביעי רק דבר גדליה וכתוב ויהי בחדש השביעי ובעבור שלא הזכיר ימי החדש יתכן להיותו בתחלת החדש הלבנה כמו חדש ושבט בחדש השלישי לצאת בני ישר' ובאומרו הכתוב באחד לחדש נאמר כן לחזוק שלא יעלה על לב השומע כי איננו היום הראשון כי הכתוב הוא חדשיכם ומועדיכם ואין טענה ממלת ובראשי חדשיכם כי הם חדשי ניסן וכתוב שם עולת חדש בחדשו ומדברי קבלה נקבל וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם אם כן נהרג גדליה בראש השנה על כן קבעוהו ביום השלישי או קיבלו ככה מפי האבות הקדושים.

5. מגילה ט"ו.

במתניתא תנא כל שמעשיו ומעשה אבותיו סתומין ופרט לך הכתוב באחד מהן לשבח כגון דבר ה' אשר היה אל צפניה בן כושי בן גדליה בידוע שהוא צדיק בן צדיק וכל שפרט לך הכתוב באחד מהן לגנאי כגון ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע בידוע שהוא רשע בן רשע.

רש"י שם

ישמעאל בן נתניה - הוא שהרג את גדליהו בן אחיקם הצדיק:

מהרש"א שם

גמ' כ"מ ששמו ושם אביו בנביאות כו'. כיון דהזכירו בנביאות איש מפורסם הוא ולא איצטריך ליה לייחסו ע"ש אבותיו אי לאו משום חשיבותיה דגם אביו נביא היה וכיוצא בזה אמר בסמוך לענין מעשים כשפרט כו' מהם לשבח כו' ובהיפך כל שפרט לך הכתוב באחד מהם לגנאי כו' כגון ישמעאל בן נתניה וגו' דמפורש שם רעתו לא ה"ל לייחסו אחר אבותיו אי לאו להודיע שגם הם רשעים היו:

6. אברבנאל פס' ג'

ואמנם למה הרג ישמעאל את גדליהו בן אחיקם הוא אצלי לשתי סבות. הא', לפי שישמעאל היה מזרע המלוכה ממשפחת צדקיהו וחשב שמפני זה שיהיה הוא השליט על הארץ המשביר את כל עם הארץ ולא גדליה שלא היה מזרע המלוכה כמוהו, וכבר נרמזה הסבה הזאת מהקנאה והתאוה והכבוד כמו שאמר בכאן ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל בן נתניה מזרע המלוכה וגומר כי להיותו כן עשה זה לזה, ולא יאמר עליו שהיה מזרע המלוכה כשזכר ראשונה שבא אל גדליה וזכרו כאן בשע' המעשה להיותו סבתו. והסבה הב', היא שמלך בני עמון להיותו שונא לנבוכדנצר היה רע בעיניו שיהיה גדליה פקיד בארץ יהודה מתחת יד מלך

בבל ולכן חשב להרוג את גדליה והכשדיים אשר אתו כדי שילכו ולא יעמדו שמה, ובחר בישמעאל להיותו יהודי שימצא מקום להרגו בערמה בבטחו בו, וכבר גילה הכתוב גם הסבה הזאת באומרו כאן ויכו את גדליהו בן אחיקם בן שפן בחרב וימת אותו אשר הפקיד מלך בבל בארץ כי זאת היתה הסבה במיתתו, והכתוב הזה מורה שישמעאל ועשרת אנשיו קמו על גדליה ויכו אות בחרב אבל לא המיתו אלא ישמעאל לבדו כי הוא הכהו מכת נפש. והנה אומרו אחרי שאמר ויכו אותו בחרב וימת אותו שישמעאל בידיו המיתו.

רד"ק א'

מזרע המלוכה - מלכות בית דוד וקנא בגדליה שהפקידו מלך בבל על הארץ ורז"ל דרשו כי ישמעאל זה בן גרי' היה כי ירחמאל לקח אשה ושמה עטרה כמו שכתוב בדברי הימי' ואמרו עטרה זו היתה גויה ובת מלכים היתה ולקחה ירחמאל להתעטר בה לפי שהיתה בת מלכים ולפיכך קרא שמה עטרה ואמרו אל תאמן בגר עד כ"ד דורות ומעטרה עד ישמעאל זה כ"ד דורות כמו שכתוב שם והנה הרג גדליה:

מצודת דוד א'

ורבי המלך - המ"ם של מזרע משמשת בשתיים כאומ' עם רבי המלך ר"ל שגם היה משרי המלך וכאומר בעבור שהיה מזרע מלוכה ושר גדול לפני המלך לזה נתקנא בגדליה על שלקח הגדולה:

7. רמב"ם בית הבחירה ו', ט"ז

(טז) ולמה אני אומר במקדש וירושלים קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא ובקדושת שאר א"י לענין שביעית ומעשרות וכיוצא בהן לא קדשה לעתיד לבוא לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה ושכינה אינה בטלה והרי הוא אומר והשמותי את מקדשיכם ואמרו חכמים אע"פ ששמומין בקדושתן הן עומדים אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כבוש רבים וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית שהרי אינה מן ארץ ישראל וכיון שעלה עזרא וקדשה לא קדשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה ולפיכך כל מקום שהחזיקו בה עולי בבל ונתקדש בקדושת עזרא השנייה הוא מקודש היום ואע"פ שנלקח הארץ ממנו וחייב בשביעית ובמעשרות על הדרך שביארנו בהלכות תרומה:

8. רש"י פס' ה'

(ה) להביא בית ה' - כשנסעו מביתם לא היו יודעים בחורבן הבי' ובדרך שמעו וקרעו בגדיה' וגלחו זקנם. ומתגודדים - לשון שריטה:

9. רד"ק פס' ה'

להביא בית ה' - כי כשנסעו ממקומם לא ידעו בחרבן הבית וכששמעו בדרך גלחו זקנם וקרעו בגדיהם והתגודדו ותימי' הוא מן החדש החמישי שחרב הבית עד החדש השביעי איך לא שמעו בשילו ובשכם ובשמרון כי נלכדה ירושלים וחרב הבית וגלו ישראל ממנה ויש לפרש כי שמעו בכבוש ירושלים ובגלות ישראל ממנה אבל חשבו כיון שהשאי' נבוזר אדן דלת הארץ השאיר גם בית המקדש שלא נתצו ושרפו כלו או מקצתו שיקריבו הנשארים בארץ קרבנותיהם וכיון ששמעו בדרך שנשרף בית יי' קרעו בגדיהם ושמעו גם כן כי מלך בבל הפקיד גדליה בארץ והיו באים אליו: